

Müəhəbimiz Səməd Vurğunun "Seçilmiş əsərləri" (Şərq-Qərb - 2016) nəşrinin tərtibçisi və nəşrin şərhələrinin müəllifi filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Aslan Salmansoydur. Aslan müəllimlə bu elmi nəşr haqqında ətraflı söhbət etdik.

- Dediniz ki, 6 cildlik oxuculara "akademik nəşr" adı ilə təqdim edilmişdir. Eyni zamanda bu nəşrdə ciddi qüsurlara da yol verildiyini qeyd etdiniz? Akademik nəşr və "ciddi qüsurlar"...

- Altı cildlikdə akademik nəşrin qarşısında dayanan vəzifələrin heç biri axırədək yerinə yetirilməmişdir. Əvvəla, şairin xeyli tam və natamam şeiri, eləcə də bir sıra publisistik məqalələri və çıxışları bu nəşrdə diqqətdən yayınmış, cildlərə salınmamışdır. İkincisi, bu nəşrdə bəzi şeirlərin əsas mətni düzgün müəyyənləşdirilməmişdir. Sadalananlardan əlavə, altı cildlikdə, onlarla şeirin yazılma tarixi səhv gös-

neşr altıcildlik əsasında hazırlandığından və şeirlərin toplandığı cildlərin tərtibçisi O.Sarıvəlli olduğundan Ə.Hüseynov I-II cildlərə onun da adını tərtibçi kimi qeyd etmişdi, - məlum səbəbə görə asanlaşdırıldı.

Yeni nəşrin altıcildlikdən əsas fərqi burada əksər şeirlərin avtoqraflarının üzə çıxarılması, nüsxələr arasındakı tekstoloji fərqlərin göstərilməsi, bəzi şeirlərin əvvəlki nəşrdə səhv göstərilən ilk çap mənbələrinin dəqiqləşdirilməsi və şairin bir çox məlumdən şeirlərinin cildlərə daxil edilməsidir. Sadalanan məziyyətləri ilə yanaşı, bu nəşrdə də tekstoloji fərqlərin səbəbləri izah edilməmiş, xeyli şeirin mühafizə edilən avtoqrafları üzə çıxarılmamış, bir sıra şeirin ilk çap mənbəyi yəni də dəqiqləşdirilməmiş, yeni şeir məsələsində isə ən ciddi qüsura da elə burada yol verilmişdir...

Sənətkarın gözəndən qaçan, yaddan çıxan əsərlərini üzə çıxarıb çap etdirmək, bəlkə də, əsərin yazılması qədər əhəmiyyətli bir işdir - həmin əsərlər üzə çıxarılıb, oxucuya çatdırılmadıqca yazılmamış əsər "statusundadır" olur. Bu əsərlərin çapı, təbii ki, müəllifi haqqında yeni söz deməyə imkan verir. Lakin bu işdə tələsmək, diqqətsizliyə yol

yeddi cildliyin nəşr tipini müəyyənləşdirməyə də mane olur. Belə ki, şairin mühafizə edilən əksər avtoqraflarının üzə çıxarılması həmin nəşri elmi nəşr səviyyəsinə qaldırırsa, şeirlərin yazılma tarixlərinin, ümumiyyətlə göstərilməməsi və əsərlərin yalnız ilk çap mənbələrinin təqdimi, eləcə də tekstoloji fərqlərin yalnız bu nüsxə ilə müqayisədə verilməsi nəşrin elmi səviyyəsinə aşağı salır.

Yeddicildlikdə, şeirlərin yazılma tarixlərinin ümumiyyətlə verilməməsi, heç cür başa düşürük. Halbuki, nəinki altı cildlikdə bəzi şeirlərin göstərilməyi, yuxarıda səhv göstərilən yazılma tarixlərini, hətta ilk dəfə - kitablarından - bu nəşrə salınmış şeirlərin belə əksəriyyətinin yazılma tarixini dəqiqləşdirmək, müəyyənləşdirmək olardı.

Yeddi cildlikdə bizi, bəlkə də yol verilmiş səhvlərin ciddiliyindən daha artıq altı cildlikdə akademik nəşr istiqamətində götürülmüş - özünü doğrultmasa da - xətdən tərtibçilərin yayınmaları, daha dərinə getmək əvəzinə, gərki çəkilmələri (narahat edir. Lakin bu da bir həqiqətdir ki, altı və yeddicildlikdəki izahları birlikdə götürüb nəzərdən keçirdikdə aydınlaşır ki, şairin şeirlərinin mükəmməl nəşri istiqamə-

lə gor qazmaqla müqayisə etmiş və onu "təliffi gözənlənməyən iş" adlandırmışdır. Bu ifadə ilə həm tekstoloji fəaliyyətin əzəbli bir iş olduğu, həm də bir o qədər də dəyərləndirilmədiyi diqqətə çatdırılmışdır. Bu sahəyə meylin az olmasının əsas səbəbi də budur. Təsəvvür edin: deyək ki, hər hansı bir ədəbiyyatşünas hansısa bir mövzuda M.Füzulinin, yaxud S.Vurğunun altıcildliklərinəki əsərlərindən istifadə etməklə araşdırma aparır. Hansı tədqiqatçı həmin cildləri böyük zəhmət hesabına nəşrə hazırlayan tərtibçinin adını çəkir ki? Demək olar ki, heç biri...

Subyektiv səbəblər sırasında isə ilk növbədə diqqətsizliyi qeyd etmək istərdik: Altı və yeddi cildliklərdə bəzi əsərlərin əsas mətnlərinin düzgün müəyyənləşdirilməməsinin, şairin poema və dramından parçaların buraya müstəqil şeir kimi, eləcə də, başqa şairlərin şeirlərinin Vurğunun şeirləri kimi salınmasının, bir sıra əsərlərin yazılma və çap tarixlərinin, çap mənbələrinin səhv göstərilməsi, yaxud, ümumiyyətlə göstərilməməsi və bir çox başqa yanlışlıqların səbəbi, məhz, diqqətsizlik olmuşdur.

- Bas Sizin hazırladığınız kitabın əvvəlkilərdən fərqi nədir, əvvəlki nəşrlərdə yol verilən hansı qüsurları aradan qaldırmısınız?

- Xatırladım ki, bu nəşrə qədər mən S.Vurğunun əsərlərinin 4 cildliyinin - 1996; təəssüf ki, şeirlərin toplandığı I cild işiq üzü görə bildi, eləcə də 5 cildliyinin - 2005 - tərtibçisi olmuşam. Bundan əlavə, yuxarıda adını çəkdiyim 7 cildliyin hazırlanmasına da kömək etmiş və üzə çıxardığım bir neçə məlumdən şeir həmin nəşrin müvafiq cildlərinə daxil edilmişdir Cildlərin arşaya gəlməsinə yardımçı olanların sırasında böyük şairimiz B.Vahabzadə və görkəmli ədəbiyyatşünas R.Taqiyevlə yanaşı, mənim də adı qeyd edilmişdir.

Bu nəşrə gəldikdə isə deməliyəm ki, mən onu hazırlayarkən S.Vurğunun mühafizə edilən avtoqrafları və çap olunmuş bütün kitablarını öyrənmiş, əsərlərinin avtoqraflarını və çap nüsxələrini öz aralarında, eləcə də avtoqrafları çap nüsxələri ilə tutuşdurmuş, aralarındakı tekstoloji fərqləri müəyyənləşdirmiş, səbəblərinə aydınlıq gətirmiş, 6 və 7 cildliklərdən bəhələnməklə yanaşı, yol verilən qüsurları aradan qaldırmağa çalışmışım.

Bizim nəşri altı və yeddicildliklərdən fərqləndirən başlıca xüsusiyyət izahlar və bibliografik məlumatların keyfiyyətidir. İzahlarda dövrün ədəbi tənqidinin S.Vurğunun yaradıcılığına münasibinə kifayət qədər yer ayrılmışdır. Çünki, tənqid - əslində, hakimi ideologiya öz siyasətini senzura və tənqid vasitəsilə həyata keçirirdi - görünən, üzde olan işə tənqid idi - şairin - o dövrdə yazıb-yaradan bütün sənətkarların da - , təkcə, nələri və necə yazması, başqa sözlə, yeni əsərləri mövcud ideologiyaya tabe etməklə məşğul deyildi, qələmə alınan əsərlərin nəşrinə də ciddi təsir göstərirdi, məzmununda köklü dəyişikliklər aparılırsa nail olurdur. Bu səbəbdən də biz şairin əsərlərini mühtif - mühtif - mətn kontekstində izah etməyə çalışmışıq. Zəngilin, A.Faruq və Ə.Dəmirçizadənin, M.Rzaqulzadənin, M.Quliyevin, A.Musaxanlının, M.C.Paşayevin, M.K.Ələkbərlinin, M.A.Dağzadənin və b. tənqidçilərin S.Vurğuna həsr etdikləri məqalələrindən, eləcə də qardaşı M.Vəkilovun, ailə üzvlərinin, müasirlərinin sair haqqındakı xatirələrdən, epistolary irisindən təqdim etdiyimiz parçalar müasir oxucuya əsərlərin məzmununu, yazılma və dəyişmə səbəblərini, şairin üzlediyi ideoloji problemləri anlamağa, onu daha yaxından tanımağa kömək edir. Təvəzökarlıqdan kənar olsa da, izahların bu şəkildə hazırlanması Azərbaycan kitab nəşrinə ilk təşəbbüsdür.

Yazdığımız izahlarda elmi nəşrin prinsiplərinə əməl etməyə çalışmışıq: mətnin bütün mənbələrini üzə çıxarıb, qısa təsvirini vermiş, yazılma və çap tarixlərini, yerini dəqiqləşdirmiş, tekstoloji fərqləri təqdim etməklə yanaşı, səbəblərini də izah etməyə çalışmışıq.

(Davamı səhifə 19-da)

Əsərin mətnini bağlı olduğu tarixçədən kənar tədqiq etmək mümkünsüzdür

Aslan Salmansoy: "Yazıldığı dövr, dil və əlifbadan, eləcə də janrdan asılı olmayaraq, bütün bədii əsərlər izaha, şərhə möhtacdır"

terilmiş, çap mənbələri axırədək müəyyənləşdirilməmiş, tarixi-xronoloji prinsip bir neçə yerdə pozulmuşdur.

Bütün bunlar cildlərdəki elmi-köməkçi aparatın, xüsusilə də izah və bibliografik məlumatların lazımı səviyyədə hazırlanmadığından xəbər verir. Halbuki, akademik nəşrlərdəki izahlar hər hansı nəşr tipindəkindən daha dərin və mükəmməl olmalıdır.

Altıcildliyin akademik nəşrin tələblərinə cavab vermədiyini tərtibçilər özərlə də etiraf edirlər. I cildə "Institutdan" bağlı ilə verilən qeyddə deyilir ki: "Səməd Vurğun, əsərlərinin akademik nəşri verilən ilk Azərbaycan sovet yazıçısıdır... Məlum olduğu kimi, S.Vurğunun şəxsi arxivli hələ lazımda nəzərdən keçirilməmiş, elmi surətdə öyrənilməmiş, əlyazmaları ilə mətn bu mətnlər axırədək tutuşdurulub yoxlanmamışdır. Buna görə də həmin akademik nəşri kamilliyə çatdırmaq qədirşünaslıq olardı. S.Vurğunun altı cildliyinə çap edilməsinə hazırlıq şairin arxivinə mütəxəssislərdə bir maraq oyadı və bu maraq indi də davam etməkdədir. Bu nəşr, eyni zamanda həm oxuculara, həm də tədqiqatçılara şairin müxtəlif janrlarda yazdığı əsərlərlə tolu halında tanış olmaq və yaradıcılığın ümumilikdə poetik və psixoloji xüsusiyyətlərini, inkişaf dinamikasını izləmək imkanı verdi.

Bütün bunlara baxmayaraq, altıcildliyin tərtibçilərinin cildləri hazırlayarkən çəkdikləri ağır zəhməti dəyərləndirməmək qədirşünaslıq olardı. S.Vurğunun altı cildliyinə çap edilməsinə hazırlıq şairin arxivinə mütəxəssislərdə bir maraq oyadı və bu maraq indi də davam etməkdədir. Bu nəşr, eyni zamanda həm oxuculara, həm də tədqiqatçılara şairin müxtəlif janrlarda yazdığı əsərlərlə tolu halında tanış olmaq və yaradıcılığın ümumilikdə poetik və psixoloji xüsusiyyətlərini, inkişaf dinamikasını izləmək imkanı verdi.

- S.Vurğunun əsərlərinin başqa elmi nəşri varmı, varsa, altıcildlikdən onun fərqi nədir?

- S.Vurğunun 1985-1988-ci illərdə nəşr olunmuş Əsərlərinin 7 cildliyini də - cildlərin 4-ü çapdan çıxdı; tərtibçilər: O.Sarıvəlli və Ə.Hüseynov; izah və şərhlər Ə.Hüseynovundur - elmi nəşr hesab etmək olar. Yeddi cildlik altı cildlik əsasında nəşrə hazırlandıqından tərtibçinin işi - əslində, 7 cildliyi nəşrə Ə.Hüseynov hazırlamışdır, lakin bu

vermək tədqiqatçıları həmişə pis vəziyyətdə qoymuşdur.

Yeddicildliyə - II cild s.332-334 - yeni şeir kimi "Bakı" adı ilə daxil edilmiş, eləcə də adsız verilmiş - s.340-341 - və ilk dəfə çap edildiyi göstərilmiş parçalar müstəqil şeirlər deyil, "Bakının dastanı"ndandır. 348-ci səhifədə adsız verilmiş üçüncü "yeni şeir" isə "İnsan" pyesinin 8-ci şəkildən bir parçadır.

Tərtibçilər başqa diqqətsizliklərə də yol vermişlər. Belə ki, müxtəlif tədqiqatçıların tərəfindən üzə çıxarılmış bəzi şeirlərin göstərilən çap mənbələrinin dəqiqləşdirmədən, mənbəni və əsəri mənbədə öz gözələri ilə görmədən də cildlərə salmışlar. I cildə daxil edilmiş "Nişansız nişanlığa", "Gəlin", "Şərq qadınlarına", "Məktəbli qız", "Solən məhəbbətim" və "Qafqaz" şeirləri S.Vurğunun deyil. Biz sadaladığımız yanlışlıqlar barədə "Vurğunun deyilsə, bəs kimindir?" adlı geniş bir məqalə çap etdirdiyimizdən - həmin əsərlərin müəlliflərini - Ə.Abid, H.Cavid, İ.K.Zeynalov və b. dəqiqləşdirmişik - burada ifrata varırıq.

Kitab tərtibi zamanı düzgün, vahid prinsip seçilməsi və ona axırədək riayət edilməsi başlıca şərtidir. Bu nəşrdə isə həm düzgün prinsip seçilməsi, həm də ona tam əməl olunmamışdır. Tərtib prinsipinin düzgün seçilməməsi

tində az iş görülməyib.

- Yaxın tarixdə yaşamış şairin əsərlərində, sizcə, niyə bu qədər səhv gedib?

- Yol verilən səhvlərin obyektiv və subyektiv səbəbləri var. Obyektiv səbəblər materialların bolluğudur: təsəvvür edin, S.Vurğunun 400-dən artıq şeiri, 30-a yaxın poeması, 6 - 2-si yarımqıç - dram əsəri, 200-ə yaxın elmi-publisistik məqaləsi, məruzə və çıxışları, 10-larla məktubu... Bu materialların sayından qat-qat artıq müxtəlif mənbələri - hər bir əsərin bir neçə avtoqrafı - ərəb, latın və kiril əlifbası ilə yazılmış, - bir neçə çap nüsxəsi, səs yazıları və s. Üstəlik bu əsərlərin əlaqəli olduğu digər mənbələr. S.Vurğunun əsərlərinin mükəmməl nəşrinin hazırlanmasından ötrü bu əsərlərin, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, hər birinin tarixçəsi öyrənilməlidir. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsindən ötrü isə sadalanan materiallar üzə çıxarılmalı, sistemləşdirilməli, tutuşdurulmalı və ilk növbədə tekstoloji yöndən öyrənilməlidir. Bu işlər, şübhəsiz ki, uzun zaman, böyük zəhmət, xüsusi hazırlıq, şərti tələb edir. Materiallar müxtəlif arxivlərdə, həm də səliqəsiz, qarışıq şəkildə saxlanılır. Belə xaos vəziyyətdə, təbii ki, gözəndən qaçan, diqqətdən yayınan materiallar da olur. Təsəvvür etdiyim ki, görkəmli mətnşünas akademik D.Lixaçov tekstoloji işi iynə

Mötəbər mənbələrə istinadən bəzi əsərlərin əsas mətnlərini müəyyənləşdirmiş və onların əvvəlki kitablarda səhv verilməsinin səbəblərinə aydınlıq gətirmişik. Belə ki, cildlərdə 30 mısraı verilmiş "Ördənli qəhrəman" şeirinin 202 mısraıq, 18 mısraı verilmiş "Sünbül" şeirinin 112 mısraıq, 4 bəndi verilmiş "Samur çayı" şeirinin 16 bəndlik əsas mətnini üzə çıxarmışdır.

Ümumilikdə yanaşsaq, biz hazırladığımız kitabda S.Vurğunun şeirlərini mühit-müəllif-mətn kontekstində şərh etməyə çalışmışıq. Kitabı altı və yeddici cildliklərdən fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdən biri də budur. Biz kitabı yazdığımız ön sözü də elə "Səməd Vurğun: mühiti və mətni" adlandırılmış və təhlilimizi də bu aspektə yönəlmişik. Müqəddimi bu yöndə yazmağımızı bizə də indiki mühit, xüsusilə də şairə qarşı hücumları dikte etdi.

- **Adı çəkilən müqəddimədə yazırsınız ki, "Mətn yaratma prosesində müəllifin pozisiyası nə qədər yüksək olsa da, onun özünü formalaşdıran da mühitdir". Bu baxımdan deyə bilərik ki, məhz sazlı-sözlü Qazax torpağı Səməd Vurğuna sərbəst şeirdə qalmaq "imkanı" yaratmışdır?**

- Səməd Vurğun elə şairdir ki, vaxtılıq, elə indi də sanki sağ qalmaqda, ölməkdə günahlandırılır. Əlbət, bunun başqa səbəbləri də var, fəqət oxuyucu ədəbiyyatda, ədəbiyyat adamında məcnunluq, rindənlik, bədbaxlıq, nakamlıq axtarışındadır. Fikrinizcə, S.Vurğunun bu dövrdə belə "qaranlıq" qalmasını, **dilə-dışa düşməsinin səbəbini bir az da oxucuda axtarmalıyıq?**

- Haqlısınız. Bilirsiniz ki, S.Vurğun sağlığında, hələ lap cavanlığında əfsaneləşdirilmiş şəxs olmuşdur. Onun da nakam məhəbbətinin təsirilə yaşamağı olduğu "məcnunluq" dövrü xalq arasında bir məhəbbət dastanına çevrilmişdir. Aşıqlar, şairlər də bu mövzuda xeyli şeirlər yazmışlar - çoxlu olmayan şeylər də uydumuşlar. Amma, biz Vurğunun "qaranlıq" qalmasını səbəbini oxucuda axtarmağın tərəfdarı deyilik. Bir tərəfdən o, oxucuya başqa cür, yəni, yalnız sovet quruluşunun tarənnümçüsü, ağı günlər şairi... kimi tanıtılmışdır. Digər tərəfdən isə S.Vurğunun yazıb-yaratdığı siyasi sistem, ideoloji mühit kökündən dəyişib, yeni dəyərlər yaranıb. Eyni zamanda bütövlükdə sovet quruluşuna qarşı inkarı münasibət formalaşdırılıb. Üstəlik, bəzi qüvvələr tərəfindən indi də şairə qarşı hücumlar təşkil edilir, ən iyrenc üsullarla onun nüfuzuna

nışışmaq. Bu səbəbdən də burada həmin mövzuya çox qısaca toxunacağıam.

Əvvəlcə onu qeyd edim ki, S.Vurğunun 1930-1950-ci illərdə ciddi tənqid edilməsinin, təqib və təzyiqlərə məruz qalmasının başlıca səbəbi adlan yuxarıda çəkilən şairlər kimi, onun da "sınıfsız, mübarizəsiz burjuva ideologiyasını təbliğ edən şeirlər yazması", "burjuva və qolçomaq şairləri Ə.Cavidin, H.K.Sanilinin havalarını daha ustalıqla çalması", "burjuva şairləri T.Fikrətdən, R.Tofiqdən, N.Kamalın təsirilməsi", "H.Cavidin yolunu təqib etməsi", əsərlərinin "kifayət dərəcədə firqəviləyə və ideoloji cəhətdə sağlamlığa malik olmaması", "burjuva və qolçomaq görüşlərini daşması", "yeni quruluşa qarşı çıxıb, köhnə quruluşu idealizə etməsi", "Lenin-Stalin dünyagörüşünü səmimi olaraq şeirlərində göstərə bilməməsi", "kommunist firqəsinin rəhbərlik rolunu danması", "millətçi ünsürləri - xüsusilə də H.Cavidin və M.Müşfiqi - qanadının altına alması", "bolşevik partiyalılığı prinsipindən, sosializm realizmi yolundan geri çəkilməsi, sovet vətəni, sovet adamlarının simasını təhrif edən müvəffəqiyyətsiz əsərlər yazması" və bu səpkili siyasi ittihamlar olmuşdur. İndi isə şair sadələnlərin əksinə olaraq, mədhiyyəçilikdə, kosmopolitlikdə, yuxarıda adlan çəkilən şairlərə qarşı çıxa-

qanadının altına almaqda" günahlandırılır. O, 1937-ci ilin iyununda YI-nin katibi vəzifəsindən kənarlaşdırılıb, həbs edilməsinə ciddi cəhdlər göstərilib.

Xatırladaq ki, S.Vurğun sonralar M.C.Bağirovdan H.Cavidin, A.M.Şərifzadənin və M.Müşfiqin həbsdən azad edilməsi ilə bağlı xahiş etmiş, lakin, bu xahişinə görə özü təkrar cəzalandırılmışdır. Bu barədə M.C.Bağirov Respublikaya rəhbərlikdən uzaqlaşdırdıqdan sonra - 1955-ci ildə yazdığı, S.Vurğunun "qatı millətçi" adlandırıldığı və "qatı müsavətlərlər müdafiə etməkdə" ittiham etdiyi izahatda, eləcə də V.Babanlı şair haqqında xatirəsində məlumat verir.

Mütləq həqiqəti isə yalnız və yalnız S.Vurğunun öz əsərlərinə və digər mötəbər mənbələrə, yeni faktı saxlayan materiallara, eləcə də onların tarixlik baxımından, mühit-müəllif-mətn kontekstində obyektiv şərhinə istinadən ortaya qoymaq olar...

- **Hazırladığınız kitabı Səməd Vurğunun əsərlərinin akademik nəşrinin hazırlanması istiqamətində uğurlu addım hesab edirik. Sizcə, şairin akademik nəşrinin hazırlanması nə dərəcədə realdır, əgər realdırsa, bunun üçün hansı mənbələrdən istifadə ediləcəkdir?**

- Əvvəlcə akademik nəşrin vəzifələrinə çox qısa aydınlıq gətirir: akademik nəşr elmi nəşrin ən yüksək pilləsi, səviyyəsidir və o, üç mühüm vəzifəni yerinə yetirməlidir: 1. Müəllifin bütün yazdıqlarını - tam, yarımqıç əhəta etməli; 2. Əsərlərin əsas mətnini müəyyənləşdirməli; 3. Əsər haqqında bütün məlumatları özündə birləşdirən dərin elmi-köməkçi aparat - ilk növbədə izahlara malik olmalıdır.

Yeri gəlmişkən bir məqamı da diqqətə çatdırmaq: hələ sovet dövründə A.S.Puşkin, L.N.Tolstoy və digər rus klassiklərinin 90,100, 120 cildlərdə çap edilmiş əsərlərinin böyük bir hissəsi, məhz, elmi-köməkçi aparatdan, izah və bibliografik məlumatlardan ibarətdir. Bizim ən nüfuzlu klassiklərin "akademik nəşr" adı ilə təqdim edilən əsərləri isə 5-6 cildi aşmır. Bizə görə, M.Füzulinin əsərlərinin elmi nəşrini 50 dəfə 6 cildde nəşr etməkdən 1 dəfə 50 cildde çap etdirmək daha əhəmiyyətli olardı.

Qısaca bir arayıb da verim: indiye qədər bizdə bir neçə sənətkar əsərləri oxuculara "akademik nəşr" adı ilə təqdim edilmişdir. O kitabları hazırlayanları pəkdiklərin böyük zəhmətə kölgə salmadan deyək ki, onların heç biri akademik nəşrin tələblərinə cavab vermirdi. Bizdə "akademik nəşr" deyilərkən Akademiyamızın hazırladığı nəşrlər başa düşülür.

S.Vurğunun əsərlərinin akademik nəşrinin hazırlanmasına gəlincə isə etiraf etməliyə ki, həm şairin altı, həm yeddici cildində, həm də bizim hazırladığımız nəşrlərdə bu istiqamətdə müəyyən işlər görüldü, baza yaradılıb. Bu səbəbdən də şairin akademik nəşrinin hazırlanması realdır. Hətta, düşünürəm ki, bu nəşri, təxminən, 25-30 cildde hazırlamaq mümkündür, amma, bunun üçün heç bir iş görülməlidir: şairin qələmindən çıxan bütün əsərlər r-tam və yarımqıç, bədii, yaxud, elmi-publisistik əsərlər, çıxışan, epistolary irsinin mühafizə edilən bütün mənbələri -avtoqraf, çap nüsxələri daha dərinə öyrənilməlidir. Eləcə də bu - haqqında xatirələr, özünün yazdığı və ona ünvanlanan məktublardan memuar ədəbiyyatı, səs yazılımları, çəkildiyi sənədli filmlərdən və əlbəttə ki, əsərlərinin elmi nəşrlərindən, bir sözlə, əsərlərin özündən və onların əlaqəli olduğu bütün mənbələrdən istifadə ediləcəkdir.

Bundan başqa: bədii əsərlərin filoloji tədqiqindən məqsəd, qısa və ümumi şəkildə desək, onların mövzu və ideyasını, sənətkarlıq məsələlərini açmaq, ilk növbədə oxuculara aydınlaşdırmaqdır. Ortaçağ ədəbiyyatımızın özünü bəri müasir şair və yazıçıların yaradıcılığı üzərində sayısız-hesabsız araşdırmalar aparılır, çox dəyərli monoqrafiyalar və elmi məqalələr çap edilir. Təəssüf ki, bizdə aparılan tədqiqatların nəticələrindən elmi nəşrlərdə, demək olar ki, istifadə edilmir...

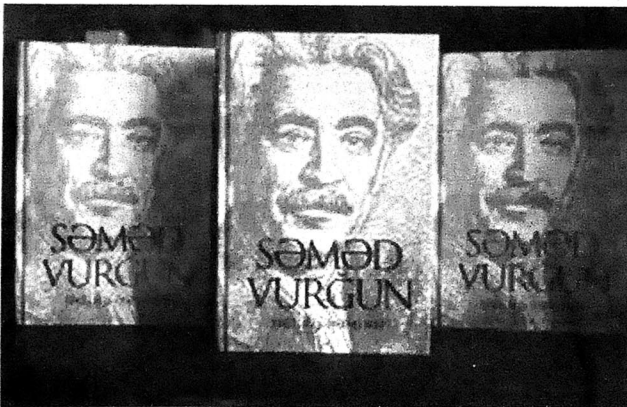
S.Vurğunun da əsərlərinin akademik nəşri hazırlanarkən yaradıcılığı haqqında yazılan monoqrafiya və məqalələrdən hökmən istifadə ediləcəkdir.

Və ustad şairin əsərlərinin akademik nəşri təzliklə hazırlanmalıdır. Çünki, S.Vurğundan da, artıq, bir əsr əvvəlki şair kimi söz açırıq. Onun ilk şeirinin işıq üzünə gəlməsindən bir əsrə yaxın, son şeirini dərc etdirməsindən isə yarı əsrdən artıq -63il - vaxt keçir - bu zaman məsafəsi şairi və əsərlərini bizdən az uzaqlaşdırmır. Onun "nəbzini" tutub, ürayinə yaxşı qulaq asmaq" - yazdıqlarını anlamaq və anlatmaq yarı əsr sonra indikindən qat-qat ötin olacaq...

Söhbətdə: Fərid Hüseyn

Əsərin mətnini bağlı olduğu tarixçədən kənar tədqiq etmək mümkünsüzdür

Aslan Salmansoy: "Yazıldığı dövr, dil və əlifbadan, eləcə də janrdan asılı olmayaraq, bütün bədii əsərlər izaha, şərhə möhtacdır"

- Biz həm də o qənaətdəyə ki, mühit müəllifi formalaşdırmaqla yanaşı, ona mətni də yazdırır - dolayısı ilə mətni yaradan da mühitdir. Bizim nəzərimizdə mühit müəllifi mətn arasında bir "körpü"dür - informasiya körpüsü.

"Mühit" termini də, yuxarıda toxunduğumuz "tarixçə" termini kimi, çox geniş anlayışı əhəta edir. Bu ad altında müəllifin doğulub tərbiyə aldığı ailə, doğmaları, təhsili, həyata baxışı, mənəvi aləmi-sevinci, kədəri, sevgisi, siyasi yönümü, ədəbi cərəyan mənsubluğu, eləcə də, siyasi-ideoloji rejim və onun formalaşdırıldığı qurumlar - senzura, ədəbi tənqid və bu kimi başqa qurumlar nəzərdə tutulur.

S.Vurğun yaradıcılığında "sərbəst şeir" mühitin diktəsi ilə yaranan, belə demək mümkünsə, "ötgəri həves" idi. Şair "zamanının istədiyi" şeirləri, xüsusilə də siyasi məzmunlu bir neçə şeiri - o, əsasən, 1929-1931-ci illərdə bir neçə sərbəst şeir yazmışdır, - bu vəzndə, bu "dil"də qələmə alırdı, lakin uzun müddət bunu, yəni, "futuristlərin yolu"nu - o dövrdə sərbəst şeir yazılan "futurist" adlandırdılar - davam etdirməzdi. Çünki, onun yaradıcılığının qaynaqları sırasında daha çox folklor ənənələri və heca yer almışdı. Təbii ki, şairin "sərbəst"den uzaqlaşmasında "sazlı-sözlü Qazax torpağı"nın - dil apdığı ədəbi mühitin həlledici təsiri olmuşdur.

Yeri gəlmişkən: hətta, belə də danışılır ki, guya, sərbəst nəzmlə yazan hemkarlarından birinin ona: "Sən ən yaxşı şeirlərini sərbəstdə yazmısan" - deməsinə S.Vurğun: "Onda mən özümü ən bədbəxt şair hesab edirdim" - cavabını vermişdir...

xələf gətirməyə çalışırlar. Təbii ki, bütün bunlar müasir oxuculara, xüsusilə də gənclərə sovet dövründə yaşamış digər sənətkarlarla yanaşı, S.Vurğunun əsərlərinə qarşı da, az da olsa, laqəydlilik yaradır. Şairin bu vaxta qədər "tanıtıldığı" kimi olmadığı, əksinə, onun milli-mənəvi dəyərləri, azərbaycançılıq ideologiyasını təbliğ etməsi, yaşatması səbəbindən daim təqib və təzyiqlərə üzləməsi ilə bağlı üzə çıxarılan arxiv materialları belə bazilərində şübhə yaradır. Bütövlükdə yanaşsaq, şairə olan xalq sevgisi yəni yaşamaqdadır və ne qədər ki, N.Hikmətin ifadəsi ilə desək, "Türk dilləri yaşayır", ne qədər ki, azərbaycanlı körpələr "Azərbaycan" şeiri ilə dil açır S.Vurğun da yaşayacaqdır.

- **Kitabınızda son illərdə S.Vurğuna yönələn ittihamlardan söz açırınsız. Daha daqıq desək, şairə qarşı hücumları 30-cu illərin davamı kimi qiymətləndirir, fərqi ittiham səbəblərinin yerinin dəyişdirilməsində görürsünüz. Qeyd edirsiniz ki, İndi də S.Vurğunu H.Cavidə, Ə.Cavidə, H.K.Sanılıya, M.Müşfiqə qarşı çıxaqda günahlandırılır. Belə olan təqdirdə mütləq həqiqətin varlığını necə inanaq, inandırmaq? Bəlkə, vaxt gələcək və inandıqlarımız dandıqlarımıza çevriləcək. Ümumiyyətlə, bu aspektdən yazara qiymət vermək, yaradıcılığını dəyərləndirmək nə dərəcədə doğrudur?**

- Mən dediklərinizi faktlara o dövürün metbuatında - 1930-1952-ci illər - S.Vurğun haqqında yazılan məqalələrə, şairin özünün məktubları və çıxışlarına, bərəsindəki xatirələrə istinadən yazmışam. Yazdığım müqəddimə 20 səhifədən artıqdır və orada sadələdiyimiz məsələlər barədə ətraflı da-

da, repressiyadan qurtulmaqda, hətta istedadsızlıqda günahlandırılır...

S.Vurğun - H.Cavid və S.Vurğun - M.Müşfiq münasibətlərinə vurğunsənətlilikdə və şair haqqında xatirələrdə müəyyən qədər toxunulub. Vurğunun M.Müşfiq və H.Cavidə ailevi dost olması, hər ikisinin istedadını yüksək dəyərləndirməsi, onların sonrakı taleyinə acıması və mümkün məqama qədər onların hər ikisini müdafiə etməsi ilə bağlı kifayət qədər faktlar var.

S.Vurğun YI-nin katibi olarkən 1937-ci ildə H.Cavidin və M.Müşfiqi gücünə çatana və mümkün məqama qədər mütləq üsullarla müdafiəyə çalışıb. Şair çıxışlarından birində deyir: "S.Ordubadı yoldaş Kirov haqqında roman yazır. Yoldaş Mir Cəlal "Qayğılar" adlı roman yazmış... Bu roman kobkoz quruluşunu və həyatımızın inkişafını göstərən romandır. A.Şaiq "iki şam ağacı" adlı işi həyatından alınmış roman yaratmaq istəyir. H.Cavid faşizm və müharibə əleyhinə yeni pyes yazmış. Bu günlərdə hamın əsər oxunaçaqdır. Müəyyən yoldaşlıq köməyi olduqdan sonra o, pyes üzərində çalışacaqdır... S.Rüstəm kobkoz quruluşundan poema yazmaq fikrindədir və bunu yazacaqdır. Yoldaş Müşfiq canlı insan təmasından yazmaq istəyir. Əvvəl o, ziyalılar haqqında yazmaq istəyirdi, mən buna razı olmadım. Elə qərara gəlmişik ki, Müşfiq gedib, bir neçə ay kolxozda oturub, kobkoz dair bir şey yazsın" - "Ədəbiyyat" q., 1937, 6 aprel. Nazərə çatdırmaq ki, Cavid də, Müşfiq də artıq "gedənlərin siyahısına" daxil edilmiş və bundan Vurğun da xəbərdar idi. Buna baxmayaraq, o, hər iki sənətkar müdafiə etməyə çalışır. Təxminən bir aydan sonra başlanacaq kütləvi qırğının "qara siyahısı" dəqiqləşdirildiyi, "işçi həyatı" və "kobkoz quruluşu"nun ədəbiyyatın baş mövzusunə çevrildiyi bir məqamda Vurğun başa düşür ki, Müşfiq "ziyalılar haqqında", yaxud "insan təmasından" yazmaqda, artıq "batmaqda olan gəmisini" xilas edə bilməyəcəkdir. Ümid edir ki, "kolxozda göndərib, kobkoz dair bir şey" yazdırmaqda - məsul katib kimi -, bəlkə dostunu fəlakətdən xilas edə. Vurğunun işlətdiyi "bir şey" ifadəsi də diqqət çəkir. O, demir ki, Müşfiq kobkoz dair "əsr" yazsın, deyir ki, kobkoz dair "bir şey" yazsın, tək belədən canını qurtarsın.

H.Cavidin də "gedənlərin siyahısı"na çoxdan katıldığına nəzərə alsaq, Vurğunun onun da adını məhrəmliklə çəkəməsi, ona yoldaşlıq köməyi göstərilməyini vəd etməsi də eyni istəkdən qaynaqlanırdı. Təbii ki, Vurğun ne Cavidin, ne də Müşfiqi xilas edə bilər, əksinə özü YI-nin rəhbərlərindən biri kimi "siyasi korluq" göstərməkdə, "millətçi